

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Viktimizace bezdomovců v Plzni

Jakub Webr

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

Viktimizace bezdomovců v Plzni

Jakub Webr

Vedoucí práce:

Mgr. Ladislav Toušek, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Děkuji svému vedoucímu práce, Mgr. Ladislavu Touškovi Ph.D., za nedocenitelnou pomoc při zpracování této práce. Za jeho komentáře, rady, nápady a trpělivost. Dále děkuji své sestře Kamile a přítelkyni Michaele za konstruktivní kritiku při posledních úpravách. Děkuji svým rodičům, prarodičům a celé své rodině za podporu v průběhu celých mých studií. V neposlední řadě děkuji všem svým informátorům za to, že mi umožnili vstoupit do jejich životů a poskytli mi možnost vytvořit tuto práci.

Obsah

Obsah.....	5
Úvod.....	6
1 Teoretická část	10
1.1 Fenomén bezdomovectví.....	10
1.1.1 Vývoj bezdomovectví	11
1.1.2 Co je bezdomovectví?	14
1.1.3 Koncepce „domova“	18
1.2 Teorie viktimizace	19
1.2.1 Kriminologie	19
1.2.2 Viktimologie a viktimizace	20
2 Metodologie	23
3 „Tak takhle to chodí na ulici.“	26
3.1 Vstup do terénu.....	27
3.2 „Bydlící“ obyvatelstvo.....	30
3.2.1 Osobní zkušenost.....	30
3.2.2 Zprostředkovaná zkušenost	33
3.3 Policie	34
3.3.1 Osobní zkušenost.....	34
3.3.2 Zprostředkovaná zkušenost	36
3.4 Výsledky výzkumu.....	38
Závěr	42
Literatura	44
Novinové články.....	47
Resume.....	48
Seznam příloh	49

Úvod

Cílem této práce je odhalit vzorce viktimizace z pohledu samotných aktérů, jak oni sami chápou viktimizaci a zda jsou si vědomi toho, že jsou oběťmi viktimizace. V teoretické části se zaměřuji na vysvětlení pojmů bezdomovectví, jeho historii a různé náhledy na něj; představuji zde viktimizaci jakožto součást vědního oboru kriminologie; věnuji se i problematice spojené s proměnou vnímání prostoru. Po uvedení metodologických východisek přichází na řadu část praktická, kterou jsem nazval větou, kterou jsem stále dokola slýchal od svých informátorů: „Tak takhle to chodí na ulici.“

Téměř každý, kdo se alespoň krátký čas pohybuje po městě, se někdy setkal s bezdomovcem, ať již jen letmo, kde vidíme bezdomovce prohrabovat popelnice, nebo přímým kontaktem v podobě prosby o cigaretu, peníze (většinou drobné), jídlo a podobné věci.

Někteří z nás bezdomovce kritizují a mluví o nich jako o „přítěži“ společnosti, „líných“, „nepracujících“, „špinavých“ a „po celý den opilých“ lidech, kterých „je potřeba se zbavit“. Jiní z nás s nimi soucítí, snaží se jim pomáhat, většinou materiálně v podobě darů cigaret, drobných nebo oblečení a hovoří o nich jako o skupině, které je potřeba se zastávat, protože oni sami si pomoci nedokážou. Další z nás je prostě ignorují. Ví, že bezdomovectví a bezdomovci tu jsou, ale nepřemýšlí nad tím a bezdomovce na ulici prostě ignorují nebo se místům s častým výskytem bezdomovců preventivně vyhýbají.

Někteří jedinci z řad bezdomovců vysvětlují, že se k nim chovají tak, jako by byli neviditelní. Mnoho lidí obrazně i doslova odvrací

pohled od bezdomovců. Mnoho lidí odmítá navázat oční kontakt s bezdomovci nebo předstírají, že je nevidí vůbec. (Kyle 2005: 18)

Určitě existují i další postoje vůči bezdomovcům, které se liší od výše vyjmenovaných, ale zjišťování a výzkum takovýchto postojů není předmětem této bakalářské práce, proto se jimi dále zabývat nebudu. Dalším tématem spojeným s bezdomovci a bezdomovectvím je nepochybně strach z takovýchto lidí. Jak k tomuto tématu říká Křížková:

Pocity ohrožení mohou být o to silnější, oč méně jsou konkrétní. Bezdomovci obvykle nejsou v Česku identifikováni jako skupina lidí, jejichž příslušníci by běžně kradli, přepadávali či jinak násilně atakovali ‚bydlící‘ lidi. Přesto pocit nespécifikované hrozby akcentují i média. (Křížková 2010: 171)

Dalším aspektem, skrze který se bezdomovci dostávají do povědomí společnosti, jsou verbální a fyzické útoky proti nim. Bezdomovci jakožto „skupina“ stojící „na okraji společnosti“ je snadný terč pro agresivní jednání ze strany „bydlících“ lidí. Nemusí se vždy jednat přímo o fyzické napadání, ale bohužel ani tyto případy nejsou výjimkou. Dochází i k případům, kdy napadená osoba na následky zranění zemře. V některých případech se jedná dokonce o úmyslné a cílené, často velice brutální, vraždy lidí bez domova. Pokud budeme lidi bez domova považovat za skupinu, jsou zdaleka nejčastějšími oběťmi vražd, popřípadě fyzického napadení s následkem smrti.

Důkazem mohou být případy, které se objevily v médiích. Například vražda muže z Jindřichova Hradce, kterou média označují přímo za „surovou vraždu“. Pitva tohoto muže prokázala, že byl umlácen blíže nespécifikovanou zbraní.¹ Nebo jiný případ z Plzně, kdy muž ubil motykou dva bezdomovce a třetího zranil.

¹ Další surově ubitý bezdomovec. 17.6.2016, TN.CZ

² Vrah ubil v Plzni dva bezdomovce. 12.4.2006, Novinky.cz

Policie tento čin klasifikuje jako dvojnásobnou vraždu a pokus o vraždu.²

Statistiky, ve kterých by byla zachycena všechna napadení bezdomovců, neexistují. Není to dáno tím, že by tyto statistiky nikdo nevytvářel, ale problém spočívá spíše v rozdílnosti pohledů na to, kdo je a kdo není bezdomovec. Jak říká Hutson a Lidiard (Hutson, Lidiard 1994: 32): „[P]rotože různí odborníci mají různé definice bezdomovectví, vytvářejí různé statistiky. Takto nám statistiky mohou říci více o organizaci, která je vytváří, než o fenoménu, který je měřen“. Podle oficiálních policejních statistik, za roky 2015/2016, se v České republice odehrálo celkem 139 případů protiprávního jednání spáchaného na bezdomovcích od krádeže, přes vyhrožování, ublížení na zdraví, vydírání, znásilnění až po vraždu. Z těchto 139 případů protiprávního jednání je celkem 100 případů, kdy napadená osoba a pachatel nebyli v žádném vzájemném vztahu (viz. Příloha č. 1 a 2). Z toho se dá vyvozovat, že v 72 procentech případů byl s největší pravděpodobností „agresorem“ někdo z „bydlícího“ obyvatelstva. Pokud bychom se zaměřili pouze na vraždy, za roky 2015/2016 policie prošetřovala celkem 6 případů vraždy.

Dalším znepokojujícím faktem je skutečnost, že na násilí na lidech bez domova se dopouští i ti, kteří by je měli chránit. Jedná se o příslušníky policie:

[P]odle obžaloby měli policisté muže zbít, přestože jim nekladl odpor. ‚Dvakrát ho udeřili obuškem přes záda a pak ho odvedli na přilehlou panelovou cestu, kde jej pevnými služebními botami se silnou podrážkou kopali do trupu, způsobili pohmoždění lopatky či zlomili žebro,‘ uvedl státní zástupce Martin Rykl. (Policisté měli umlátit bezdomovce, Plzeňský deník.cz: 24.9.2014)

² Vrah ubil v Plzni dva bezdomovce. 12.4.2006, Novinky.cz

Oficiální statistiky k těmto případům samozřejmě chybí. Ale z výpovědí samotných napadených nebo zaměstnanců Bílého kruhu bezpečí, Naděje nebo Ligy lidských práv je vidět, že se nejedná o nahodilé činy nebo selhání jednotlivců, ale jde o relativně běžný jev. Tyto činy se vyznačují vysokou mírou brutality a značnou latencí (Křížková 2010: 173).

Na násilí páchaném na lidech bez domova lze pohlížet z různých úhlů. Jedním z nich, který celou situaci vystihuje zřejmě nejlépe, se nazývá *hate violence*, který Kalibová definuje jako:

Násilí z nenávisti (*hate violence*) [...] násilí motivované nesnášenlivostí vůči napadenému z důvodu jeho příslušnosti k definované skupině, která má charakteristický a zpravidla nezměnitelný znak. Tímto znakem může být barva pleti, etnická či národnostní příslušnost, vyznání, sexuální orientace či identita, zdravotní stav, věk, subkulturní příslušnost či příslušnost k sociální skupině. (Kalibová 2011: 12)

Jak je z této definice patrné, bezdomovci jsou jednou ze skupin, která do konceptu *hate violence* spadá. Příklady, které jsem uváděl výše, jsou toho jasným důkazem.

1 Teoretická část

1.1 Fenomén bezdomovectví

V této části se budu zabývat otázkou, co je to bezdomovectví, kdo je bezdomovec a v neposlední řadě, co je to domov. Nejdříve bych ovšem rád uvedl na pravou míru vlastní užívání termínu *bezdomovec*. Slovo *bezdomovec* (popřípadě *člověk bez domova*) používám jako prosté označení sledované skupiny. Nejedná se z mé strany o nijak hanlivé označení. Podle slov Schwarzové je „[p]ojem bezdomovec [...] podle názoru některých autorů zatížen hluboce zakořeněnými stereotypy, a proto může mít pejorativní význam. Na druhé straně je stručný a výstižný. [...] Sám o sobě je neutrální: Bezdomovec je ten, kdo je bez domova“ (Schwarzová 2005: 315; srov. Himl 2012: 12). S tímto názorem se ztotožňuji. Jakkoli je v lidovém pojetí toto označení povětšinou pejorativní a spojené se stereotypy, užívám je v analytickém smyslu.³

Dále bych chtěl podotknout, že jsem si vědom faktu, že lidé bez domova se v určitých případech za bezdomovce nepovažují nebo přinejmenším nemají toto pojmenování rádi. To může být dáno tím, že při označení jedince jako bezdomovce většinou, bydlící populací, je toto označení užito záměrně s cílem daného jedince stigmatizovat nebo tím, že se prostě za člověka bez domova nepovažují. (srov. Toušek 2013: 137)

³ V případě, že bych slovo *bezdomovec* používal v jiném než v analytickém smyslu, budu ho psát v uvozovkách

1.1.1 Vývoj bezdomovectví

Snad první otázka, kterou by si člověk měl při výzkumu bezdomovectví položit, je, co to je bezdomovectví? Jak si ukážeme níže, pohled na bezdomovectví a zájem o něj jsou odlišné nejen v různých historických obdobích, ale liší se i z pohledu jednotlivých autorů. Další proměnou spojenou s výzkumem bezdomovectví je i historická rozdílnost v Evropě a v USA.

Ač se může zdát, že bezdomovectví je fenomén až dnešní doby spojený s urbanizací a globalizací, opak je pravdou. „Navzdory většinovému vnímání bezdomovectví jako specifika ‚nové doby‘ mají minimálně některé jeho formy v naší společnosti kořeny sahající hluboko do minulosti (tuláctví, žebravá chudina, společensky akceptované bezdomovectví v podobě potulných tovaryšů apod.)“ (Schwarzová 2005: 318; srov. Himl 2012: 11-12, 50).

V USA má výzkum bezdomovectví téměř stoletou tradici. První výzkumy se zaměřovaly na studium tzv. „hobohemia“ [ze spojení slov hobo – tulák, popřípadě bezdomovec a bohemian – člověk, který žije bohémským životem – pozn. autora] (také známé jako skid row), kde [...] tito muži bez domova nebyli technicky bez domova; měli adresy a místa, na kterých mohli přespát“ (Shlay, Rossi 1992: 130-131). Hobohemia, nebo také skid row, jsou oblasti s „...koncentrací hotelů s pokoji pro jednu osobu, penziony, místy s levným stravováním, a pracovními agenturami, které lákaly příležitostné a přechodné pracovníky v zónách tranzitu“ (ibid.: 130-131; srov. Vašát 2012b: 133). Shlay a Rossi k tomuto dále dodávají, že místo na přespání tito muži měli, ale postrádali místo (byt, dům, místnost), kde by mohli bydlet s rodinou, což tvoří základ domova. Právě z tohoto důvodu byli prvními sociálními vědci nazýváni bezdomovci (ibid.: 131; srov. Anderson 1998: 28-40).

V tomto období nebylo na bezdomovce v USA nahlíženo jako na „oběť“, která do svého současného postavení byla určitým způsobem „dotlačena“ (společností, politikou, ekonomickou situací atd.), ale bylo na ně nahlíženo jako na ty, kteří si za své postavení mohou sami.

„[O]sobní odcizení od hlavního proudu institucí a rodiny, osamostatnění a nenormativní chování a hodnoty jsou často v [p]opulární a akademické literatuře presentovány jako hlavní příčiny bezdomovectví. [...] Tyto rané perspektivy, vnořené do rétoriky „blame the victim“ [vinit za současnou situaci samotnou oběť – pozn. autora], se vynořily z výzkumů Skid Row residentů a transientů...“ (Wright 1997: 12)

V průběhu 70. a 80. let minulého století začalo v USA vznikat „nové bezdomovectví“, které představovaly ženy a děti. Od 90. let do dnešní doby podléhá bezdomovectví řadě represivních opatření. Bezdomovci začali být zatýkáni za dříve běžné činnosti, např. za spaní na lavičkách. To bylo odůvodněno tím, že to jsou činnosti srovnatelné s veřejným opilstvím. V této době začala také změna pohledu na veřejný a soukromý prostor, díky čemuž začalo být bezdomovcům odepíráno právo na pohyb a pobyt ve veřejném (městském) prostoru (Vašát 2012b: 137).

Jaká ale byla situace v Evropě a České republice? Je nutno podotknout, že bezdomovectví v České republice před rokem 1989 neexistovalo, neboť bylo tvrdě kriminalizováno. A to z ideologických důvodů (Vašát 2012b: 130). V našem kontextu je tedy bezdomovectví novým fenoménem bez delší tradice odborných výzkumů, jako tomu je například v USA.

Většina textů popisující vývoj bezdomovectví v Evropě pokládá začátky seriózního vědeckého zájmu o tuto problematiku do počátků 90. let 20. století, kdy nastává éra tzv. *nové ortodoxie* (*new orthodoxy*) (srov. Busch-Geertsema et al. 2010: 9; Pleace

2016: 20). V rámci *new orthodoxy* se začaly uskutečňovat teoretické debaty o směřování výzkumu bezdomovectví. „Tato nová ortodoxie tvrdila, že bezdomovectví [...] je výsledkem *interakce* strukturálních a individuálních faktorů“ (Pleace 2016: 20). Nepohlížela tedy na bezdomovectví jako pouze na individuální selhání jedinců nebo jako na jedince, kteří se bezdomovci stali pouze kvůli tlaku společenských struktur, ale bezdomovectví vnímá jako komplex těchto dvou faktorů, které od sebe nelze oddělit. V rámci *new orthodoxy* existují tři faktory, které ve společné interakci mají vliv na bezdomovectví: osobní výkon (*personal capacity*)⁴, přístup k neformálním zdrojům (*access to informal support*)⁵ a přístup k formálním zdrojům (*access to formal support*)⁶. Obecně se dá říci, že čím menší má jedinec osobní výkon a přístup k formálním i neformálním zdrojům, tím větší má šanci na to stát se bezdomovcem (ibid.: 21).

New orthodoxy ovlivnila nejen teorii, ale i praxi ve výzkumu bezdomovectví. Vědecké výzkumy začaly kritizovat některé přístupy k bezdomovectví, jako např. tvrzení, že bezdomovectví je patologický jev, nebo do té doby zažitou praxi, kdy se instituce snažily „napravit“ jedince, který se odlišoval od „normálu.“ „Služby byly kritizovány za to, že usilovaly o ‘nápravu’ deviantního chování, léčení mentálních poruch a drogové závislosti, a ‘směrovaly’ [v originále *staircase* – pozn. autora] bezdomovce k nezávislému životu skrze trénink a léčbu“ (ibid.: 22). V dnešní době se klade důraz na svobodnou volbu jedince a humanitu a vystala tak rétorika „Primárně bydlení“ (*Housing first*), tedy že jedinec není brán jako ten, kdo zavinil svou současnou situaci a není z toho

⁴ Podle slov autora se jedná o „odolnost, dovednosti zvládání a o přístup k finančním prostředkům“ (Pleace 2016: 21), což je například znevýhodnění na trhu práce, postižení nebo nízké vzdělání.

⁵ Zde autor hovoří o možnostech přátel nebo rodiny poskytnout jedinci informace, znalosti nebo zkušenosti, obecně *neformální podporu*. (ibid.: 21)

⁶ Autor zde popisuje sociální péči, zdravotní péči nebo služby pro bezdomovce. Zároveň dodává, že „[f]ormální podpora [...] neutralizuje limity osobního výkonu a neformální podpory“ (ibid.: 21).

obviňován. Cílem této rétoriky je v neposlední řadě pomoci jedinci tak, aby mohl začít vést „normální“ život.

V rámci Evropské unie se fenomén bezdomovectví začal projevovat již v 80. letech, jako důsledek stále vyšší nezaměstnanosti, rostoucí chudoby nebo vyšší míry imigrace. Postupem času se začaly formovat první evropské organizace se zaměřením na lidi bez domova, jako je např. FEANTSA (European Federation of National Organisations working with the Homeless) založená roku 1989.

V České republice, jak jsem naznačoval výše, do roku 1989 bezdomovectví oficiálně neexistovalo. Bylo to dáno tím, že každý jedinec, který se po delší čas nezdržoval v místě svého bydliště nebo neměl pracovní poměr, byl stíhán za příživnictví. Po roce 1989 se bezdomovectví začalo objevovat ve spojitosti s některými, primárně politickými a ekonomickými, změnami. Bylo to především zrušení příživnictví, zánik pracovní povinnosti nebo rušení a zavírání podniků a s nimi spojených ubytoven.

Problematika bezdomovectví není v rámci České republiky zmapována do takové míry, jako například v USA. První práce, které se zabývaly bezdomovectvím v České republice, učinily první kroky k výzkumu tohoto tématu u nás. Často jim je ale vyčítáno mnoho chyb. Sociálně-patologický diskurz, absence relevantní literatury, nerefluktování současných vědeckých přístupů a teorií nebo diskutabilní metodologie jsou některé z kritik, které tyto práce provází (Toušek 2009: 10). Až na konci první dekády 21. století se začínají objevovat práce, které se poučily z nedostatků předešlých prací a staví na vlastním terénním výzkumu a relevantní literatuře.

1.1.2 Co je bezdomovectví?

Je důležité si uvědomit, že koncept bezdomovectví není jednoduché definovat. Hledat obecně platnou definici, která by

pokrývala všechny druhy bezdomovectví a zároveň postihovala veškeré jeho aspekty, je prakticky nereálné.

Neexistuje universální definice bezdomovectví, ale převládá obecný názor, že bezdomovectví je kontinuum „bydlení“ [v originále housing – pozn. autora], v rozsahu od života na ulici po neadekvátní, nejisté bydlení [v originále housing – pozn. autora] [...] Bezdomovectví v sobě nese implikaci nepatřit nikam spíše než nemít kde spát. V tomto významu může pro někoho bezdomovectví znamenat chronický nedostatek cenově dostupného ubytování. Pro zbytek to může být výsledek hlubšího vymezení se od společnosti skrze „neschopnost být doma, cítit určité propojení mezi domem, sousedstvím a širším okolím“. (Moore 2007: 146)

Moore nám v tomto případě předkládá velice obecnou definici. „Bezdomovectví je kontinuum ‚bydlení‘, v rozsahu od života na ulici po neadekvátní, nejisté bydlení“ může zahrnovat mnohem větší část populace, než pro kterou byla definice vytvářena, protože sama blíže nespecifikuje, co má na mysli neadekvátním, nejistým bydlením. Zároveň nám ale ukazuje, že bezdomovectví je něco víc než jen absence fyzického prostoru. Bezdomovcem může být i někdo, kdo fyzický prostor na obývání má, ale postrádá určitý hlubší vztah s tímto prostorem i širším okolím.

„Existuje malá shoda ohledně významu bezdomovectví. [...] Zatímco bezbydlení [v originále houselessness – pozn. autora] naznačuje pouhou absenci fyzického bydliště, termín bezdomovectví je rezervovaný pro stav obecnější deprivace“ (Bachrach 1987: 373). Tato definice popisuje bezdomovectví podobně jako definice Moore. Nelze se zaměřovat pouze na ztrátu fyzického prostoru, ale je potřeba vnímat hlubší, „abstraktnější“ významy bydlení.

Další možnou definici nabízí Hejnal: „Jedním z aspektů bezdomovectví sice je či může být situace „bez přístřeší“, „bez

střechy nad hlavou“, avšak nelze ji ztotožnit se stavem „bez domova“. Je možné cítit se „bez domova“ a zároveň mít střechu nad hlavou“ (Hejnal 2014: 34). Hejnal stejně jako Moore a Bachrach striktně rozlišuje mezi pouhým fyzickým prostorem a pravým domovem a stejně tak říká, že „přístřeší“ mít můžeme, ale nemusíme mít nutně domov.

Glasser a Bridgman, kteří při definování bezdomovectví vychází z Petera Rossiho (srov. Rossi et al 1987: 1336) a říkají, že existují dva druhy bezdomovectví. První jsou „praví bezdomovci“ (v originále *literally homeless*), což jsou „...osoby, které očividně nemají přístup ke konvenčnímu bydlení a které by mohly být považovány za bezdomovce každou přijatelnou definicí tohoto termínu...“ (Glasser, Bridgman 1999: 2) a druzí jsou „nejistě nebo marginálně bydlící“ (v originále *precariously or marginally housed*), tedy „...osoby s nejistými nebo s velice krátkodobými nároky na obydlí nebo bydlení“ (ibid: 2-3). Tato definice je jedna z výjimek, kde se autor zaměřuje pouze na fyzický prostor a nereflektuje určitou „přidanou hodnotu“ bydlení.

Z tohoto důvodu [...] je implicitně či explicitně populace bezdomovců obvykle vymezena a chápána dle způsobů bydlení, resp. ne-bydlení, nikoli dle toho, zda daná osoba má či nemá domov; domov totiž není pouze kategorií místa jakožto určitého sociálního prostoru, na rozdíl od bydlení, ale je i místem subjektivně emocionálním, jehož význam a lokace se mění dle kontextu a reference aktéra. (Toušek 2013: 18)

Toušek, podobně jako Rossi nebo Glasser a Bridgman, nenahlíží na bezdomovectví skrze absenci domova. Je to dáno tím, že podle Touška bezdomovci postrádají prostor, který by bylo možné označit za domov. A to jak z jejich, tak z naší strany (jinak řečeno z emic i etic perspektivy) (srov. Toušek 2013: 44).

Poněkud radikálnější postoj k tomuto tématu zaujal Petr Vašát, který tvrdí, že

Všechny definice bezdomovectví sdílejí, ať již implicitně či explicitně, jeden společný předpoklad: domov rovná se fyzická struktura. [...] [P]odle tohoto předpokladu [je – pozn. autora] daný vztah založen na ne/prezenci určité formy *příbytku* (domu, bytu, apod.). Důvodem toho je *normativní* charakter jak samotného pojmu bezdomovec, tak i pojmu a představa domova obecně. Klíčovou úlohu v ustanovování normativního charakteru ve společnosti dichotomicky pojímaného vztahu domov-bezdomovec sehrávají ideologie. Ideologie redukují význam pojmu domov na pouhou fyzickou strukturu. (Vašát 2012a: 151)

Je svérázné tvrdit, že veškeré definice bezdomovectví obsahují předpoklad (ať již implicitní nebo explicitní), že domov je totožný s fyzickou strukturou. Minimálně Touškova a Rossiho koncepce bezdomovectví se s tou Vašátovou rozchází (srov. Glasser a Bridgman 1999: 3-4; Toušek 2009: 16; Toušek 2013: 18; Hejnal 2014: 37, 38, Rossi 1987: 1337).

Jak jsem se snažil vysvětlit na příkladech výše, není možná všeobecná shoda při definování bezdomovectví. Obecně se dá říci, že záleží spíše na preferencích daného výzkumníka a na tom, skrze jakou teorii bude na danou problematiku nahlížet. Osobně se přikláním k určitému kompromisu. Koncept bezdomovectví je neoddělitelně spojen s konceptem domova (ať již s jeho přítomností nebo naopak absencí). Tvrdit opak by snad nebylo možné empiricky obhájit. Určitý fyzický prostor ale za příznivých okolností (např. určité typy obydlí nebo individuální charakteristiky jedinců) může povýšit na pojmenování „domov“, ať již je míra abstrakce tohoto pojmenování jakkoli vysoká.

1.1.3 Koncepce „domova“

Pohled na bezdomovce z pohledu laika je nejspíš takový, že bezdomovec je člověk, který nemá kde bydlet, žije na ulici, a proto nemá domov. Reálná situace je ale složitější.

Mají bezdomovci domov? Označení *bezdomovec* by napovídalo, že tomu tak není. Odpověď je však mnohem komplikovanější, než by se na první pohled mohlo zdát. Jak definice bezdomovectví, tak i domova je problematická. Koncept domova odkazuje k určitému místu či prostorové imaginaci. (Hejnal 2014: 33)

Neoddělitelnou součástí definice bezdomovectví je tedy koncepce domova a její percepce. Alespoň ve většině případů. Nelze tedy hovořit o bezdomovectví bez toho, abychom se zaměřili na „domov“.

[D]omov má oddělené sociální, osobní, fyzické, politické a kulturní kvality, ačkoli jsou tyto kvality vnímány jako celek. Domov nepředstavuje pouze fyzický prostor, ale představuje také centrum aktivit, zdroj identity vyvstávající z minulosti, cíl pro osobní a sociální rozvoj, abstraktní stav bytí a legitimní koncept. (Moore 2007: 145)

Moore tedy domov vnímá jako souhrn jednotlivých, řekněme částí, které teprve ve společné interakci tvoří celek. Zároveň je ale každý aspekt vnímán individuálně nezávisle na ostatních.

Podobně je tomu i v další definici.

Domov je víc než dům nebo byt, v němž někdo bydlí. Je výsledkem vztahu mezi materiální dimenzí prostoru a sférou prostorové imaginace. Domov je fyzicky žitý, stejně jako představovaný. Materiální manifestace domova je neustále vytvářena každodenní sociální praxí domova, která je stejně tak neustále vytvářenou prostorovou představou domova

a *vice versa*. Domov je místo, jehož specifická materialita, praxe a význam umožňuje konstituovat osobní identitu a prostorovou příslušnost. Domov je sociálně konstruovaná škála přesahující bydlení...“ (Toušek 2013: 43-44)

Domov podle Touška představuje propojení materiální a symbolické sféry. Domov je vyjednáván každodenní praxí na sociální úrovni, jehož aspekty pomáhají vytvářet identitu jedince a pocit, že někam patří.

Ke koncepci domova se tedy nedá říci, že se jedná pouze o určitou fyzickou strukturu, ve které člověk pouze vykonává své denní potřeby, ale jedná se o prostor, ve kterém se neustále odehrávají mezilidské interakce. „Domov“ je skrze tyto interakce vyjednáván v nikdy nekončícím procesu.

1.2 Teorie viktimizace

1.2.1 Kriminologie

Ačkoli kriminologie je samostatný vědní obor, který není součástí antropologie, rozhodl jsem se použít některé kriminologické koncepty z následujících důvodů. Sama antropologie je multiparadigmatická vědní disciplína, která využívá poznatky, koncepty a teorie z jiných věd. Nejčastěji jsou jimi sociologie, archeologie, biologie, lingvistika nebo politologie. Stejně tak ale čerpá i z jiných disciplín, mezi které patří i kriminologie. Zřejmě nejznámější antropolog, který ve svém výzkumu vycházel z kriminologických teorií při výzkumu bezdomovectví, je Philippe Bourgois a jeho dílo *Righteous Dopefiend* (Bourgois, Schonberg 2009).

Ve své práci vycházím z myšlenek *kritické*, popř. *radikální kriminologie*. Ta se vymezuje vůči předešlým teoriím, konzervativní a liberální, jak na teoretické úrovni, tak na úrovni praktické. Základní myšlenka radikální kriminologie je následující: za zločin je

považováno to, co je jako zločin označeno. Dále hovoří o tom, že zločinnost není v lidech vrozená od přírody, ale že zločinnost vytváří sama společnost. Je to právě systém a jeho instituce a vláda, která určuje, co je správné a co nikoli. Často při tom využívá i obrácené kauzality, „...takže místo nestejného a nemeritokratického systému, který vytváří problémy, jsou to sami obětní beránci, kteří jsou považováni za hlavní problémy společností“ (Young 2011: 215-216; srov. Tylor, Walton, Young 2013; Matthews 2014; Tylor, Walton, Young 1975).

1.2.2 Viktimologie a viktimizace

Až do poloviny 20. století se většina teorií soustředila na studium pachatele. Oběť trestného činu byla z tohoto procesu vynechána a byla brána jen jako pasivní aktér trestného činu. Ve druhé polovině 20. století ale došlo ke změně a vědci se začali zajímat i o oběť jako o aktivního aktéra v průběhu trestného jednání., především je ale zajímal vztah mezi obětí a útočníkem (Tomášek 2010: 149; Taylor, Walton, Young 2013). Tímto se začala etablovat nová vědní disciplína, kterou je viktimologie.

Viktimologie jako vědní obor spadá pod obor kriminologie a zabývá se oběťmi trestných činů a okolností, které s tímto činem souvisí. Za oběť trestného činu z pohledu viktimologie není považována právnícká osoba, pouze osoba fyzická. Gřivna podává ucelenou definici viktimologie následovně:

[V]iktimologie je součástí kriminologické vědy, zabývající se obětí trestného činu, její rolí v genezi a průběhu trestného činu a při jeho odhalování a objasňování, způsoby pomoci oběti po trestném činu a způsoby, jak zabránit viktimizaci potenciálních obětí. (Gřivna et al. 2014: 114)

Viktimizace se obvykle definuje jako „[P]roces, kdy se potenciální oběť stává obětí reálnou“ (Novotný et al. 2004: 143;

Gřivna 2014: 116). Je to proces časově omezený a trvá v průběhu páchaní trestného činu, ale i před ním. Viktimizace se primárně zaměřuje na to, jakou úlohu při spáchání trestného činu sehrává sama oběť. Zkoumá jednak vztah mezi obětí a pachatelem (vztahy objektivní a subjektivní) nebo chování oběti (stimulační nebo tlumivé chování oběti, neopatrnost oběti, někdy se užívá termín vina oběti či zavinění oběti – zde se jedná o obraznou vinu oběti, na kterou není pohlíženo jako z trestněprávního hlediska). Jinými slovy, viktimizace zkoumá, zda a jakým způsobem se oběť podílela na tom, že se stala obětí trestného činu a zda mohla podniknout opatření, aby k tomu nedošlo.

Určité skupiny viktimizovaných osob se mnohdy setkávají s antipatiemi až očerňováním ze strany společnosti. Často to jsou homosexuálové, transsexuálové, etnické menšiny, subkultury. Tento jev se nazývá *hierarchie viktimizace*.

Hierarchie viktimizace odráží status oběti, který ona požívá ve společenském diskurzu a také v médiích. Hierarchie viktimizace reprezentuje tudíž žebříček akceptace a favorizování určitých typů obětí a kategorií viktimizace ve společnosti. (Válková et al. 2012: 194)

S touto problematikou je spojen koncept tzv. *ideální oběti*. Ta má podle autorů následující vlastnosti:

1. Oběť je ve srovnání s pachatelem slabá. Prototypem ideální oběti mohou být ženy, děti, senioři, nemocné či handicapované osoby.
2. Oběť se nevystavovala záměrně riskantním situacím, v optimálním případě byla napadena, když se věnovala běžné, seriózní činnosti.
3. Oběť nenese žádný podíl na vzniku zločinu.
4. Oběť nebyla v žádném vztahu s pachatelem, útočníkem byla cizí osoba. To také implikuje, že pachatelem byla konkrétní

osoba, nikoli instituce, a že viktimizace proběhla jako jednorázová událost.

5. Pachatel je jednoznačně špatný a silný.
6. Oběť disponuje správnou kombinací síly, slabosti a atraktivity, čímž evokuje obraz správné oběti, aniž by přitom ohrožovala vyváženost důležitých zájmů. (Válková et al. 2012: 194)

Bezdomovci, jak jsem se snažil dokázat výše, jsou díky společenskému uspořádání a politické rétorice výjimečně považováni za oběti trestných činů tak, jako zbytek obyvatelstva. Sám systém je čím dál více nastaven proti bezdomovectví, kdy je bezdomovcům prakticky znemožněna existence skrze proměnu veřejného prostoru a vydáváním nových zákonů a vyhlášek, které kriminalizují činnosti, které jsou bezdomovectví vlastní. Tento postup je společností pozitivně přijímán, což dává signály politickému spektru o správnosti jejich postupu, což vede k další vlně zákazů nebo příkazů zaměřených proti bezdomovcům.

V případě obětí trestné činnosti je rozdíl mezi bezdomovci a „bydlícím“ obyvatelstvem ještě marginálnější. Za prvé, bezdomovci jsou svým „stylem života“, kdy jsou odsouzeni trávit všechnen čas ve veřejném prostoru bez možnosti úkrytu, vystaveni většímu riziku než zbytek populace. Za druhé, díky nastavení společnosti, je pro lidi bez domova složitější hledat pomoc jinde než u organizací, které se na pomoc bezdomovcům zaměřují. Za třetí, na bezdomovce není *a priori* nahlíženo jako na oběť trestného činu. Bezdomovec je brán spíše jako někdo, kdo si za to může sám, nebo ještě hůře, kdo si to zasloužil. Jak můžeme vidět výše, člověk na ulici nesplňuje minimálně čtyři (spíše ale pět) podmínek pro to, aby byl považován za oběť. Kromě v pořadí čtvrté – oběť a pachatel nebyli v žádném vztahu.

2 Metodologie

Primární metodou mého výzkumu bylo zúčastněné pozorování. To probíhalo od prvního týdne v lednu 2017 do druhého týdne dubna 2017. Jednalo se především o lokality centra Plzně, Košutky, Bolevce a Doubravky. Doba strávená na ulici s informátory byla limitována osobním životem, jako byly studijní povinnosti, rodinné povinnosti, počasí a s tím související můj zdravotní stav. Způsob mého zúčastněného pozorování se podle Bernarda (Bernard 2006: 347) nazývá *participant-pozorovatel* (*participant observer*), konkrétně *participující pozorovatel* (*participating observers*). Bernard jej definuje jako „[...]cizinec, který participuje v určitých aspektech jejich života a zaznamenává, co může...“ (ibid.: 347). Příklad z mé práce může být následující: S informátory jsem trávil čas především přes den, kdy jsem s nimi chodil fárat⁷, ale samotného aktu fárání jsem se neúčastnil.

Jako další metodu pro sběr dat jsem využil metodu neformálních rozhovorů v rámci zúčastněného pozorování. Neformální rozhovory jsem prováděl se všemi informátory. V průběhu zúčastněného pozorování a neformálních rozhovorů jsem si zapisoval terénní poznámky, výpovědi, myšlenky a náměty, které jsem považoval za důležité pro můj výzkum. Zaměřoval jsem se na výpovědi, které se týkaly osobních dat (jméno, věk, rodinný stav, doba strávená na ulici nebo důvod, proč jsou na ulici), typu nocování (na ulici, noclehárny pro bezdomovce, squat atd.), osobní zkušenosti s „bydlícím“ obyvatelstvem a policií a zprostředkované zkušenosti s „bydlícím“ obyvatelstvem a policií. Osobní zkušenosti se tematicky týkaly reakcí a jednání „bydlících“ obyvatel na informátory; reakce na ulici/v MHD, agrese nebo napadení. Zprostředkovanou zkušeností mám na mysli příběhy, které danému informátorovi vypověděla jiná konkrétní osoba a kdy byl informátor

⁷ Fárat znamená vybírat popelnice, kontejnery

schopen situaci blíže popsat. Jednalo se především o to, kdy a kde se daná situace odehrála, zjišťoval jsem účastníky incidentu, co daná osoba v danou chvíli dělala, co se jí stalo (míra zranění), zda musel daný jedinec vyhledat lékařskou pomoc a zda incident hlásila na policii. Na vyprávění, kdy informátor uvedl „tak se to říká“, popřípadě kdy nebyl informátor schopen uvést, kdo konkrétně mu daný zážitek vyprávěl nebo nebyl schopen k dané situaci uvést podrobnosti, budu přistupovat jako k méně relevantním datům. To z toho důvodu, že pro můj výzkum bylo důležité i popsání celé situace, jak incident začal, co přesně se stalo a co napadený dělal po incidentu.

Podobně jsem k tomu přistupoval i v případě otázek na osobní a zprostředkované zkušenosti s policií. Osobní zkušenosti se týkaly především obecného jednání ze strany policie (například při kontrole ve chvíli, kdy informátor fáral nebo spal v noci na lavičce) nebo zkušeností s agresí ze strany policie. Ke zprostředkovaným zkušenostem bylo přistupováno stejně jako v případě zkušeností s „bydlícím“ obyvatelstva.

S vybranými jedinci jsem následně provedl semi-strukturované rozhovory. V těchto rozhovorech jsem se zaměřoval konkrétněji na jednotlivá, dílčí témata (především zkušenosti s „bydlícím“ obyvatelstvem a policií). Semi-strukturované rozhovory jsem prováděl až poté, co jsem s informátory strávil určitou dobu a zjistil alespoň základní informace z neformálních rozhovorů. Těmto zkušenostem a informacím jsem přizpůsobil i osnovu rozhovoru. V průběhu semi-strukturovaných rozhovorů jsem použil *probing*, kdy jsem využil již dříve nabitě informace a požádal jsem informátora, aby danou zkušenost více přiblížil. Celkem jsem provedl 5 semi-strukturovaných rozhovorů (viz. Příloha č. 3). Je potřeba dodat

Vzhledem k tématu mé práce, kdy nelze pro výběr informátorů využít oporu výběru, jsem se rozhodl použít metodu *snow-ball*. Ta spočívá v nalezení klíčového informátora, který mě seznámil s dalšími informátory. Tito informátoři mě dále přivedli k jiným. Celkem jsem se takto seznámil se 14 informátory (viz. Příloha č. 4).

Všem informátorům jsem se hned při prvním kontaktu představil jako výzkumník, který píše bakalářskou práci a nastínil jsem jim východiska a průběh bakalářské práce. Jak říká Bernard (Bernard 2006 : 390): „Dejte lidem od prvního dne svého příchodu vědět, že jste tu proto, abyste studoval jejich způsob života.“ Učinil jsem tak z toho důvodu, abych předešel případnému nesouhlasu nebo nedůvěry např. při psaní terénních poznámek přímo v terénu před informátory. Jinak řečeno, chtěl jsem vyjasnit svou roli mezi nimi a vše, co s tím souvisí ještě dříve, než by na to museli přicházet sami a mohla by se zrodit určitá nedůvěra.

Ze zúčastněného pozorování a neformálních rozhovorů jsem si psal terénní poznámky jak v průběhu výzkumu, tak co nejdříve poté, co jsem přišel domů, kvůli zaznamenání co nejvíce informací, ale i nápadů a pocitů dříve, než dojde ke zkreslení získaných informací, nebo dříve, než je zapomenou. Semi-strukturované rozhovory byly nahrávány ve formě audiozáznamu na mobilní telefon. Poté byly přehrány do počítače a byl proveden přepis rozhovorů v programu F4. Přepisy rozhovorů byly následně kódovány, konkrétně bylo využito otevřené kódování. Vytvořil jsem jednotlivé kategorie pro každý jev, který se v rozhovorech vyskytoval. Následně jsem jednotlivé kategorie seskupil a porovnával informace v nich obsažené. Jak říkají Strauss a Corbin (Strauss, Corbin 1999: 43), „[b]ěhem otevřeného kódování jsou údaje rozebrány na samostatné části a pečlivě prostudovány, porovnáním jsou zjištěny podobnosti a rozdíly, a také jsou kladeny otázky o jevech údajů reprezentovaných.“

Jednotlivé kategorie korespondovaly s mnou sledovanými aspekty viktimizace. Jednalo se o následující kategorie. 1. „bydlící“ obyvatelstvo – A. Osobní zkušenost, B. Zprostředkovaná zkušenost; 2. Policie – A. Osobní zkušenost, B. Zprostředkovaná zkušenost; 3. Místo (lokalita); 4. Čas; 5. Kontext; 6. Napadený; 7. Agresor; 8. Ulice/MHD; 9. Zranění; 10. Oznámení; 11. Řešení. Zde jsem vyjmenoval jen ty kategorie, které se vztahují k tématu viktimizace, kategorie jako nocování, rodinný stav atd. jsem zde neuváděl.

3 „Tak takhle to chodí na ulici.“

Normální lidi choděj po ulici a nevnímaj. Neví, co se děje za nima. Každěj chodí akorát do práce a zpátky domů. Kdyby se dělo něco třeba deset metrů vod nich, tak vo tom ani neví. No, vono je jim to i jedno. Každěj se stará akorát sám vo sebe a co se děje kolem nich radši ani nevnímaj. [...] Když jsi na ulici, vidíš všechno kolem sebe. Seš na ulici celej den a vnímáš 360 stupňů, vidíš co se ti děje za zádama a tak. Bezdomovec má vo všem přehled. [...] To ale nikoho nezajímá. Jo, stejný to je, i když se stane něco nám. [...] Nikoho to nezajímá. Ani policajty ne. [...] Tak takhle to chodí na ulici. (Jarda, informátor)

Ve své práci vycházím z Evropské typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení (ETHOS) organizace FEANTSA. Zaměřil jsem se především na 1. kategorii bezdomovectví, kterou jsou *osoby bez přístřeší (rooflessness)*. *Osoby bez přístřeší* jsou osoby, které postrádají veškeré formy přístřeší a nocují na ulici (lavičky, parky, lesy, kanalizace, budovy bez povolení k bydlení apod.), nebo

nocují v noclehárnách pro bezdomovce. Na základě této definice jsem pro výzkum vyhledával jedince, kteří spí přímo na ulici, v noclehárnách nebo na squatech.

V průběhu zúčastněného pozorování a rozhovorů jsem sledoval především čtyři aspekty. Těmi jsou: 1. osobní zkušenost s „bydlícím“ obyvatelstvem; 2. zprostředkovaná zkušenost s bydlícím obyvatelstvem; 3. osobní zkušenost s policií; 4. zprostředkovaná zkušenost s policií. To, co mám na mysli osobní a zprostředkovanou zkušeností, popisuji výše v kapitole Metodologie.

Rád bych ještě podotkl, že za dobu mého pobytu v terénu jsem byl nucen pozměnit výzkumnou metodu. Původním plánem bylo provádění především semi-strukturovaných rozhovorů. V průběhu výzkumu jsem ale zjistil, že na získání důvěry informátorů je potřeba více času, než jsem se původně domníval. Proto jsem se rozhodl primárně pro neformální rozhovory, které budou doplněny semi-strukturovanými s vybranými jedinci, které budou zaměřeny na konkrétní, dílčí témata.

Dále bych chtěl zdůraznit, že citované výpovědi informátorů jsou ponechány v původní podobě, nejsou nijak upravovány. A to z důvodu zachování autenticity a co nejmenšího zkreslení dat. Z tohoto důvodu se budou ve výpovědích vyskytovat např. i neslušné výrazy.

3.1 Vstup do terénu

Počátky vstupu do terénu byly v mém případě složité. Jak jsem uvedl v metodologii, mým primárním úkolem bylo nalézt klíčového informátora, který mě seznámí s dalšími informátory. Mým cílem tedy bylo nalézt jedince, s kterým strávím určitý čas (dvě až tři schůzky) a blíže se s ním seznámím před tím, než jej požádám o rozhovor a o to, aby mě zavedl za jinými lidmi na ulici. Bylo to

především proto, abych se s daným jedincem sblížil a aby ztratil zábrany se mnou probírat daná témata. Po prvním kontaktu (v lednu a únoru byla průměrná doba prvotního seznámení cca 1,5 hodiny, od druhé poloviny března byla tato doba přes tři hodiny) jsem se s daným jedincem dohodl na tom, že se druhý den sejdem v určitý čas na určeném místě. Druhý den ale daný jedinec na domluvenou schůzku nepřišel. Tato situace se mi za dobu mého výzkumu stala celkem osmkrát. Terénní výzkum byl v mém případě zkomplikován i zdravotním stavem, protože, zřejmě, kvůli počasí a době trávené na ulici jsem za období leden až únor nemohl dvakrát do terénu z důvodu nemoci.

Petr a Roman byli první informátoři, se kterými jsem zahájil zúčastněné pozorování a semi-strukturované rozhovory. Z předešlých zkušeností, kdy jsem se chtěl s informátory nejdříve seznámit kvůli ztrátě zábran při výpovědích a až poté provést semi-strukturované rozhovory, jsem se u nich ale rozhodl uskutečnit rozhovory ještě ten den, kdy jsem se s nimi seznámil. Bohužel bylo znát, že nechtějí otevřeně na záznamové zařízení odpovídat na všechny otázky a jejich odpovědi byly v některých případech vyhýbavé. Byla na nich znát nedůvěra v mou osobu a ve výzkum, který provádím, i přes to, že jsem je seznámil s celým výzkumem a vysvětlil jim, že celý rozhovor bude anonymní a slouží pouze k výzkumným účelům (tím zde narážím na časté otázky informátorů, zda „to nebudu dávat do Blesku nebo tak“). Vyhýbavě odpovídali především na otázky, které se týkaly zkušeností s policií. S Romanem a Petrem jsem se setkal pouze jednou, později se mi s nimi další kontakt navázat nepodařilo.

V jednom případě jsem na toho samého informátora za několik dní narazil znovu. Bylo to 23. března kolem šesté hodiny večer ve Smetanových sadech „u Hurvínka“. Sám ke mně přišel a omluvil se mi, že na naši domluvenou schůzku nepřišel. Tvrdil, že při našem prvním kontaktu měl „něco vypito“ a zapomněl na to, že

druhý den jde na SKPéčko⁸ a ve stanovený čas tedy přijít nemůže. Jmenoval se Jarda, mluvili jsme spolu asi dvě hodiny a domluvili jsme se na další schůzce druhý den odpoledne, protože dopoledne šel znovu na SKPéčko. Druhý den jsme se opravdu sešli ve dvě hodiny odpoledne a byli jsme spolu do sedmi hodin do večera. Za tu dobu jsem s ním prošel jeho „rajón“ na fárání a předběžně zjišťoval základní informace o něm. Především jak dlouho je na ulici, jak se stal bezdomovcem, jaké jsou jeho subsistenční strategie, jak se obecně žije na ulici atd. Představil jsem i sebe a popsal jsem mu konkrétněji svůj výzkum – cíle, důvody a postup práce. Celkem jsme se sešli ještě dvakrát, než jsem s ním provedl rozhovor a požádal ho, aby mě zavedl za jinými lidmi, kteří žijí na ulici. Jarda se tedy stal mým klíčovým informátorem a seznámil mě, kromě Petra a Romana, se všemi ostatními informátory.

27. března jsem se s Jardou znovu sešel ve Smetanových sadech, kam za námi přivedl dalších osm lidí bez domova. Jmenovitě šlo o Dana, Torreta, Magdu, Pepu, Radka, Standu, Růženu a Zdeňka. Všichni se znali již delší dobu (minimálně jeden rok). Poté, co jsme se navzájem představili, jsem uvedl důvod schůzky s nimi a požádal je, zda s nimi mohou trávit na ulici čas. Nikdo z nich nebyl proti. Můj první dojem byl, že jsou naopak rádi, že se o ně někdo zajímá a chce s nimi mluvit. Tento můj první dojem mi později potvrdili i sami informátoři. Z počátku byli někteří mírně odtažití a nekomunikovali se mnou v takové míře, jako jiní. Po určité době, co jsem se s nimi více sblížil, tato odtažitost odezněla a informátoři se mi „otevřeli“. Později mi uvedli, že jejich odtažitost byla způsobena určitou mírou nedůvěry v můj výzkum. Především se jednalo o nedůvěru v anonymitu a o strach, že by se jejich výpovědi, spojené s jejich jmény, mohly objevit v bulvárním tisku nebo na internetu.

⁸ Středisko křesťanské pomoci

Druhou skupinou informátorů, za kterými mě Jarda zavedl, byli Adam, Milan a Míra. Poprvé jsem se s nimi setkal 1. dubna 2017 v jejich místě současného pobývání na Košutce (místo na žádost informátorů nebudu blíže specifikovat). Předně musím uvést, že Jardu tito informátoři neměli rádi kvůli nedávnému konfliktu mezi nimi, především mezi Jardou a Adamem. Jednalo se o to, že Jarda měl údajně půjčený Adamův mobilní telefon, který ale nevrátil. Po menším konfliktu, v jehož poslední fázi Míra Jardu několikrát uhodil pěstí do obličeje, Jarda tyto prostory opustil. Všichni tři informátoři byli, podobně jako někteří z první skupiny, odtažití. Především Adam, který nejdříve striktně odmítal provést rozhovor. Poté, co jsem provedl rozhovory s Milanem a Mírou, za mnou ale sám přišel a zeptal se mne, jestli mám ještě zájem s ním rozhovor provést. Tím, jak jsem se stále více sblížoval s Milanem a Mírou, ztrácel odtažitost i Adam.

3.2 „Bydlící“ obyvatelstvo

V následujících kapitolách se budu postupně zaměřovat na výsledky výzkumu podle jednotlivých aspektů, které jsem v průběhu zúčastněného pozorování sledoval.

3.2.1 Osobní zkušenost

Většina z informátorů, na otázku, jestli se osobně setkali s napadením nebo agresí ze strany „bydlícího“ obyvatelstva, odpověděla kladně. S něčím podobným se nesetkali jen Magda, Růžena, Dan, Milan a Roman. V jednom případě se s napadením setkali Radek, Pepa, Zdeněk, Petr a Míra. S opakovaným napadením mají zkušenost Jarda, Torreto, Standa a Adam. Nejvíce zkušeností v tomto ohledu měl Jarda, který se s napadením setkal celkem šestkrát. Ostatní ve dvou nebo ve třech případech.

Jak k napadení došlo? Nejčastější situací je ta, kdy k útoku dojde v době spánku. K napadení ze strany „bydlícího“

obyvatelstva dochází pouze při spánku na veřejnosti (parky, lavičky, les apod.). V provizorních přístřešcích jsem nezaznamenal jediný případ útoku. Situace je ve všech případech přibližně stejná. Bezdomovec si večer najde místo na spaní, které se nachází v méně frekventovaném prostředí a uloží se ke spánku. Útočníkem je většinou skupina (dva a více) mladých mužů v podnapilém stavu, kteří v průběhu noci na bezdomovce narazí náhodou. Důvod, proč se rozhodnou na bezdomovce zaútočit, je podle výpovědí samotných informátorů čistě pro pobavení. Agrese je často ještě stupňována dalšími členy skupiny. Výjimkou nejsou rány pěstí do obličeje, kopání nebo dokonce použití zbraní (větve, kameny nebo dlažební kostky apod.). Podle jejich názoru by ale k napadení nedošlo, kdyby útočníci byli střízliví. Alkohol je podle nich hlavní příčinou pro to, aby se jedinec odhodlal k přímému fyzickému útoku na náhodného bezdomovce.

Samozřejmě jsem zaznamenal i případy, kdy k útoku nedošlo v době spánku. To jsou ale jen ojedinělé výpovědi. Například Jarda, který zažil napadení šestkrát, ve čtyřech z těchto šesti případů spal. Celkem jsem zaznamenal tři výpovědi, kdy došlo k napadení během dne, mimo čas spánku. Byl to Petr, Jarda a Standa. Všichni tři, na otázku, jak k tomu došlo, začali výpověď shodně, a to tím, že to byla „jejich blbost“.

Hele, šlo o to, že jsem byl prostě nalitej. Chodil jsem po ulici a somroval drobný a cigára. No, vobčas jsem byl už trochu drzej, jak jsem byl nalitej. No a byl tam jeden kluk s holkou, asi mladou [příteknyní – pozn. autora], a já jsem se jich ptal, jestli nemaj drobný na pivo nebo cigáro a tak. [...] Voni mi řekli, že ne a ať je necham bejt. No, jenže já jsem je ale nenechal a pořád jsem se je snažil ukecat aspoň vo to cigáro. Vypadali docela, že nemaj nouzi. Ten týpek na mě potom vystartoval a shodil mě na zem. Dal mi pár ran, něco na mě při tom řval. [...] Jo, kdybych nebyl nalitej, tak se to nestalo. (Petr, informátor)

Ve všech třech případech byli informátoři silně v podnapilém stavu, když k napadení došlo. A vždy napadení předcházela prosba o drobné a o cigaretu.

Míra agrese byla u jednotlivých případů, jak v době spánku tak přes den, odlišná. Od „pouhých“ několika úderů pěstí do obličeje od jednoho člověka, kdy napadený skončil pouze s podlitinami, přes brutální mlácení více jedinců i za využití zbraní, jako jsou teleskopické obušky nebo větve. Napadený v takovém případě musel být převezen do nemocnice na ošetření s podlitinami, tržnými ranami v obličeji nebo mnohačetnými zlomeninami. V jednom případě měl u sebe agresor nůž, kterým napadenému vyhrožoval.

Dalším aspektem, na který jsem se zaměřoval, bylo, zda napadení informovali o činu policii. Podle výpovědí žádný informátor o činu policii z vlastní vůle neinformoval. Policie byla k případu povolána pouze v případě, kdy byl informátor odvezen do nemocnice na ošetření a policii přivolal lékař. Jen v jednom případě, u Torreta, zavolal policii sám informátor i přes to, že nebyl převezen do nemocnice. Bylo to z nátlaku jeho, dnes již bývalé, přítelkyně, která ho přiměla oznámit napadení na policii. Na otázku, proč napadení nejsou ochotni oznamovat policii, byly odpovědi většinou shodné. „Proč? Protože jsem bezděk, my je nezajímáme. [...] Tak to prostě je“ (Petr, informátor). S tímto názorem se ztotožňují všichni informátoři, kteří se k tomuto tématu vyjádřili. Kromě Růženy, která sice napadení zatím osobně nezažila, ale uvedla, že by policii celou situaci nahlásila.

Tyto výsledky do určité míry korespondují s tvrzením, že u žen existuje obecně o něco větší tendence oznamovat incidenty policii než u mužů (Sparks, Genn, Dodd 1977: 118). V případě mého výzkumu je tato tendence více zřetelná.

3.2.2 Zprostředkovaná zkušenost

Někteří informátoři uváděli i příběhy, které sami nezažili, ale kterých byli svědky, nebo které jim vypověděl někdo z jejich okruhu známých.

Například Adam popsal situaci, kterou mu vyprávěl jeho známý Tomáš. Přibližně před třemi lety spal u Mlýnské strouhy na lavičce ve spacáku. Bylo to v den, kdy se v Plzni hrálo fotbalové utkání. Po utkání okolo něj procházela skupina přibližně deseti mužů, kteří šli z utkání a měli „něco vypito“. Jeden muž se od skupiny oddělil a vhodil Tomášovi do spacího pytle několik petard. Spací pytel následkem výbuchu petard po chvíli vzplál. Celá skupina se smíchem sledovala, jak se Tomáš snaží dostat z hořícího spacího pytle. Kdyby Tomáš nebyl v tu chvíli střízlivý, mohla celá situace dopadnout mnohem hůř.

Příběhů, které vyprávěli informátoři o svých známých, je ale více. Celkově jsem vyslechl okolo patnácti příběhů, které mi informátoři zprostředkovali. Obecně se dá říci, že korespondují s výpověďmi samotných informátorů. Většinou šlo o napadení v době spánku, vždy na ulici. Jen v několika případech se situace odehrála v jiný čas (fárání, prosba o drobné a cigaretu apod.) během dne. Téměř ve všech případech, kromě dvou, byl agresor pod vlivem alkoholu.

Napadení incidenty policii oznamovali jen sporadicky. Celkem jsem zaznamenal jen dva případy, kdy dotyčný ze své vůle incident oznámil. V ostatních případech se případ k policii nedostal vůbec nebo jen díky tomu, že napadený musel být převezen do nemocnice na ošetření a policii přivolal lékař.

3.3 Policie

3.3.1 Osobní zkušenost

Příběhů, kdy agresory byli členové policie, je méně než příběhů, kdy útočí zástupci „bydlícího“ obyvatelstva. Osobní zkušenost s podobnými případy uvedli pouze tři informátoři. Torreto, Jarda a Adam.

Sami informátoři tyto policejní útoky nazývají „nájezdy“. Všechny tři příběhy se shodují v čase, kde k nim došlo. Vždy se jednalo o „nájezd“ na lidi bez domova v průběhu noci.

První z nich, Adam, přímé konfrontaci s policií unikl. Incident se odehrál přibližně před šesti lety. Adam na ulici potkal skupinu jiných bezdomovců, se kterými strávil den. Jeden z nich ho večer pozval, ať přespí s nimi. Cestou za výběrem nocležiště přišli k vlakovému nádraží, kde stály odstavené, v té době nepoužívané, vlakové soupravy. Jednu z nich si vybrali a využili jí k přespání. Během noci, poté, co všichni kromě Adama usnuli, přišlo několik strážníků městské policie i se psy a osazenstvo soupravy napadli pěstmi, kopanci i obušky.

Ti bezdomovci mě přilákali do vagónu spát. [...] Jako na nádraží, jak máš ty vagóny. Což byla velká chyba, protože tam to pravidelně kontrolují ty policajti nebo ti sekuritáci. A to byl masakr. A já jsem prostě měl strach, nebo takový tušení, že se něco odehraje takovýho. Tak já jsem jakž takž teda stačil utéct jo. Horší to bylo s nima no. To byl masakr. Voni tam dostali teda pořádněj nářez. Na ně ještě takový ty psy, ty bojový, že jo. [...] No vlítli tam a začali je tam mlátit hlava nehlava. [...] Dostali z toho důvodu, že tam nemají vůbec co dělat. Že by je tam nechali, ale že by to dopadlo tak, že by tam udělali bordel, že by tam bylo posráno, zachcáno a tohleto. (Adam, informátor)

Podobný případ popisoval i Jarda. Jednu noc, co přespával na squatu, udělala policie „nájezd“ na místní osazenstvo.

Kolik jich bylo? No, já nevím. Viděl jsem asi čtyři chlapy [policisté – pozn. autora], ale kolik jich bylo celkem, tak to nevím. Všude byl hroznej kravál. Všichni řvali jeden přes druhýho. Tenkrát mi přišlo, že je jich tam celej regiment jo, ale kolik jich bylo přesně, nemůžu říct. [...] Já jsem spal, takže vim jenom, že mě probudilo, jak do mě někdo kope. Myslel jsem, že to je někdo z nich [bezdomovců – pozn. autora], tak jsem se po něm ohnal a začal mu nadávat. Von na mě začal řvát, co to zkouším, a začal do mě řezat ještě víc. [...] No, chvíli mi trvalo, než mi došlo, vo co de. Víš co, člověk se napije, spokojeně usne a najednou se probere takhle. [...] Prostě šlo o to, že těm policajtům se nelíbilo, že tam je bordel, smrad a tohle. Tak tam na nás takhle vlítli, aby... Víš co. [...] Říkali nám, že tu je bordel a ať to koukáme uklidit. Že se sem přijdou zase podívat. (Jarda, informátor)

Třetí příběh je podobný předchozím dvěma. Skupina několika policistů přijde na squat a začne útočit na místní bezdomovce. Rozdíl v tomto případě spočívá v důvodu „nájezdu“. Podle vyprávění Milana byl důvodem údajný únos dítěte, které policie přišla na squat hledat. Poté, co „nájezd“ skončil, odvedli s sebou policisté všechny bezdomovce, které ještě neznali. Včetně Milana. Na stanici prověřili jejich identitu a vzali jim otisky prstů. Podle Milana kvůli registraci do databáze.

Ve dvou případech se jednalo o zakročení policie v rámci udržování čistoty v nelegálně obývaných prostorách. Ačkoli se ze strany policie jedná o dobrý úmysl, užití prostředky jsou naprosto neadekvátní. Užití násilí, snad kromě nutné obrany, je neomluvitelný čin. Zvláště v případě, kdy jsou útočníky členové policie, kteří navíc využívají zbraně v podobě obušků nebo dokonce služební psy.

3.3.2 Zprostředkovaná zkušenost

Příběhů o „nájezdech“ policie vyprávělo více informátorů. Ne však z vlastní zkušenosti. Šlo o další čtyři příběhy. Tři z nich se svou charakteristikou podobali předchozím příběhům. Policie v noci udělala „nájezd“ na squat, kde se za použití násilí, obušků nebo i služebních psů snažila místní bezdomovce přimět k udržování čistoty.

Jen jeden příběh se odlišoval. Magdy známý, Pepa, na ulici žije přes 13 let, takže u policie je již dobře známý. Nikdy dříve s nimi neměl žádný konflikt. Před necelými třemi lety ale za ním přijela hlídka, když kolem poledne „fáral“ ve svém rajónu. Posadili ho do auta a odvezli za město (někam do lesa, přesně neví). Tam mu řekli, že na něj jsou stížnosti, že chodí krást do obchodů. Povalili ho na zem a několikrát jej udeřili pěstí do břicha. Poté do něj ještě několikrát koplí. Vyhrožovali mu, že jestli s tím nepřestane, „promluví“ si znovu. Tato praktika je mezi informátory také známá, i když jí osobně nikdo nezažil. Podle jejich výpovědí se ale jedná pouze o jedince, kteří dlouhodobě dělají nepořádek, kradou, nemají doklady a ani po několikanásobném ústním varování nedbají a kradou dále. Někteří z informátorů s tímto postupem do určité míry souhlasí. Podle vyjádření Dana jim tito jedinci „kazí dobrou pověst“ a veřejnost je poté „hází do jednoho pytle“.

Kapitola sama o sobě je praktika zapalování nocležišť bezdomovců. Mnohdy i v době, kdy jsou bezdomovci uvnitř a spí. Nejeden případ se stal v Plzni. Veřejnosti zřejmě nejznámější je tzv. Případ Plameňák. Nejčastěji mi informátoři vyprávěli o jednom příběhu, kdy v provizorním přístřešku uhořeli dva bezdomovci. Marcel, jeho kamarád a jejich tři psi. Celý incident je dokonce nafilmován na mobilní telefon Marcelovy, dnes již bývalé, přítelkyně Lucky. Podle policie došlo k úmyslnému podpálení, protože našla stopy po hořlavině, nejspíše benzínu. Akt zapalování přístřešku

není bohužel na nahrávce zachycen. Video se mi ale nepodařilo dohledat. Žádný z informátorů Lucku neviděl již nejméně rok a na sociálních sítích se jim stejnou dobu také neozvala. Případ dodnes policie vyšetřuje.

Příběhů o podpalování obydlí bezdomovců je více. Nikdo ale nemůže přesně říci, jak to konkrétně bylo, protože vše mají jen z vyprávění. Jsou ale tři názory na to, jak to celé bylo. Jedni se domnívají, že za tím stojí samotná policie. V civilním oblečení podpalují nocležiště bezdomovců, aby je vyhnali z města. Jsou si jistí, že jde o příslušníky policie z toho důvodu, že i přes to, že neměli uniformy, znali je „z ulice“ a byli schopní je identifikovat. Druzí si myslí, že za tím stojí „bydlící“ obyvatelstvo. Důvod je ten samý jako u policie. Zastánci tohoto tvrzení navíc dodávají, že jsou si jistí, že se nejedná o příslušníky policie. Podle jejich tvrzení by je policie „maximálně zmlátila, ale aby je podpalovali, to se mi nezdá“ (Adam, informátor). Poslední se domnívají, že za to mohou jiní bezdomovci, kteří místním závidí.

Adamův kamarád Lukáš vyprávěl příběh, kdy v jednom opuštěném domě žili ve spodním patře „feťáci“ (pojem vysvětlen níže) a nad nimi bezdomovci. Mezi těmito dvěma „skupinami“ vznikaly neshody a hádky, protože bezdomovci se snažili na svém patře udržovat pořádek, čistotu, měli jídlo, čisté oblečení apod. „Feťáci“ jim ale jejich prostředí a „majetek“ záviděli a chodili jim krást. Jeden večer, přibližně před třemi lety, některý z „feťáků“ horní patro podpálil. Naštěstí nikdo s místních neuhořel, všem se povedlo dostat se včas ven.

Je potřeba ještě uvést, že mezi lidmi na ulici existuje určitá hierarchie. „Klasičtí“ bezdomovci o sebe dbají, snaží se udržovat čistotu, chodí na charitu se vysprchovat a vyprat si, chodí si pro příděly. Konzumují alkohol, v malé míře ojediněle i tvrdé drogy (pervitin, heroin). Druhou „skupinou“ jsou také „klasičtí“

bezdomovci, kteří o sebe ale nedbají. Nechodí na charitu, nemyjí se, neberou si příděly. Poslední jsou podle samotného pojmenování informátorů „fetáci“. Spadají sem lidé, kteří pravidelně dlouhodobě užívají tvrdé drogy nebo čichají toluen. Mezi těmito „skupinami“ existuje určitá nevraživost. Neradi spolu sdílejí jedno prostředí. Znají se, ale delší vztahy spolu nenavazují. Navzájem si kradou věci. Především členové druhé a třetí „skupiny“ první „skupině“. Podle výpovědí se tato situace za poslední tři roky značně zhoršila. Dnes již téměř neexistuje solidarita nebo pomoc. Běžnou praxí je vzájemné okrádání nebo dokonce i napadání. Dříve k těmto činům docházelo také, ale v posledních třech letech se stávají čím dál běžnější praxí.

3.4 Výsledky výzkumu

Pierre Bourdieu ve svém díle *Nadvláda mužů* užívá termín *symbolické násilí*. Definuje jej následovně:

K symbolickému násilí dochází tehdy, jestliže ovládaný nemůže jinak, než vládnoucího (a tedy nadvládu) uznávat, protože k reflektování jak jeho, tak sebe sama, přesněji řečeno k reflektování vztahu mezi sebou a jím, disponuje pouze nástroji poznání, které s ním má společné a které nejsou ničím jiným než osvojenou formou vztahu nadvlády, a ukazují proto tento vztah jako přirozený; nebo, řečeno jinak, jestliže schémata, skrze něž nahlíží a hodnotí jak sebe, tak ty, kdo vládnou [...] vyplývají z osvojeného, a tím naturalizovaného klasifikování, jehož plodem je i jeho vlastní sociální bytí. (Bourdieu 2000: 34-35)

Podle Bourdieuho myšlenky je tedy symbolické násilí „přirozený“⁹ vztah mezi *vládnoucími* a *ovládanými*. Vládnoucí na ovládané aplikují své vlastní kategorie, které předkládají jako jediné

⁹ Bourdieu užívá slovní spojení „jakoby přirozené“

možné. Tím ovládaní jednak ztrácejí víru ve změnu, ale především tím dochází k tomu, že ovládaní si ani neuvědomují, že jsou řízení ovládanými. Vidí jedinou realitu, tu, kterou jim předkládají jiní.

Podle reakcí informátorů je patrné, že jsou podobně řízení kategoriemi, ve kterých žijí, ale které si sami nevytvořili. Ať už se jedná o souhlas s „nájezdy“ policie na squaty nebo o sebeobviňování, pokud na ně zaútočí někdo z „bydlícího“ obyvatelstva. Podle mého názoru ale ještě nedošlo ke kompletnímu přijetí těchto kategorií. Tvrdím to na základě reakcí informátorů při rozhovorech. Sami od sebe, v průběhu výpovědí, souhlasili s postupy policie nebo s reakcemi „bydlícího“ obyvatelstva. Minimálně se nad tím nepozastavovali a „brali to tak, jak to je“. Při přímé konfrontaci, kdy jsem se jich zeptal, zda to považují za „normální“, někteří z nich po chvíli přemýšlení odpověděli, že to „normální“ není. Zde tedy můžeme vidět, že lidé bez domova mezi sebou mají již zaběhlé kategorie, které ani nevnímají. Při konfrontaci s někým „zvenčí“ jsou ale schopni tyto kategorie rozpoznat.

Myšlenka *symbolického násilí* do určité míry koresponduje s ústřední myšlenkou *radikální kriminologie*. Kdo určuje, co bude považováno za zločin, a co ne? Zákony jsou tvořeny v rámci politiky, tady slovy symbolického násilí, jsou tvořeny ovládajícími. Tyto zákony jsou utvářeny leckdy záměrně proti bezdomovcům (srov. Mitchell 1995; Mitchell 1997). V České republice ještě nedošla situace tak daleko jako například v USA, ale nelze si nevšimnout trendů, které směřují podobným směrem.

Tím, že se utváří zákony proti bezdomovcům, se jim prakticky znemožňuje existence ve městě. Z pohledu společnosti jsou tedy čím dál více vnímáni pouze jako „nepřizpůsobiví“, „nadbyteční“, jako ti, kterých je potřeba se „zbavit“. Touto praktikou vzniká pro bezdomovce kategorie, která jim říká, že oni jsou „ti

špatní“, ti, kteří se dopouští protiprávního jednání, ať jednají, jak chtějí. V případě, že se oni sami stanou terčem agrese nebo násilí, jsou díky této zažité kategorii přesvědčeni, že je to jejich chyba, nebo dokonce, že v právu byl agresor. Díky nastavení systému si neuvědomují, že oni jsou ti, kterým bylo ublíženo, a měli by se bránit. Toto dokládá i neochota volat v případě napadení policii z důvodu, že to jsou bezdomovci. Toto vyjádření podporuje myšlenku, že bezdomovci přijali své „postavení ve společnosti“ a nejsou schopni se tomu účinně, bez pomoci někoho „zvnějšku“, bránit.

Podle mého názoru lze do jisté míry vysledovat určitý cyklus produkování těchto kategorií v rámci bezdomovectví. Určit přesný začátek, minimálně v českém kontextu, není prozatím možné. Lze ale konstatovat následující. Na politické úrovni vznikne zákon, který je svou podstatou zaměřen proti bezdomovectví. Navenek je prezentován jako zákon, který má chránit všechny obyvatele před případným nebezpečím. Represivní složky tím do rukou dostanou větší moc, kterou začnou uplatňovat, a to především vůči bezdomovcům. Tato praktika se setká s kladnou odezvou ze strany „bydlícího“ obyvatelstva, což politiky ujistí ve správnosti jejich jednání. Po určité době, na základě kladné odezvy, přijde nový zákon, který je opět zaměřen proti bezdomovectví, ale který se opět navenek prezentuje jako zákon pro veškeré obyvatele. Bezdomovci navíc nemají jakoukoli možnost do tohoto procesu zasáhnout.

Proč ale policie provádí „nájezdy“ na bezdomovce, kteří žijí ve squatech? Pokud vyjdeme z tvrzení informátorů, „nájezdy“ jsou prováděny za tím účelem, aby přiměly místní osazenstvo k udržování čistoty. Nutno podotknout, že jim předcházely opakované výzvy k úklidu prostor bez použití násilí. Tím, že tito bezdomovci neuposlechli nenásilné výzvy, dali najevo, že policie z jejich pohledu postrádá *moc* tak, jak o ní hovořil Michel Foucault (Foucault 2000). Tedy schopnost přimět nenásilným způsobem

druhé dělat to, co chceme my. Policie se tedy pro dosažení cílů musela uchýlit k jiným praktikám. Jinak řečeno, musela svých cílů dosáhnout za použití násilí. I přes to, že policie jakožto represivní složka státu disponuje *legitimním násilím* (Weber 1929), musí být toto násilí opodstatněné. V tomto případě se dle mého názoru nejedná o adekvátní reakci na neuposlechnutí příkazu k úklidu prostor.

Závěr

Cíle práce se dle mého názoru povedlo naplnit. Prvním cílem bylo zjištění určitých opakujících se vzorců, jak k viktimizaci dochází. Konkrétně šlo o to, kdy, kde a od koho jsou bezdomovci viktimizováni. Existuje rozdíl mezi viktimizací ze strany „bydlícího“ obyvatelstva a ze strany policie. Zatímco „bydlící“ obyvatelstvo napadá bezdomovce v noci, v době spánku, na ulici, policie pořádá noční „nájezdy“ na bezdomovce, kteří přespávají v nelegálně obsazených budovách (squaty). I důvod napadení se liší. „Bydlící“ obyvatelstvo útočí především za účelem zábavy, často pod vlivem alkoholu, policie oproti tomu kvůli neuposlechnutí výzev k udržování čistoty a pořádku v prostorách, které bezdomovci obývají.

Druhým cílem bylo zjistit, zda sami bezdomovci chápou to, že jsou oběťmi viktimizace. Podle mých zjištění tomu tak není. V běžném rozhovoru na různé otázky sami sebe prezentují jako někoho, kdo si případný útok „zasloužil“, sám si jej přivolal, nebo jej berou jako něco běžného, nad čím není potřeba se pozastavovat. Na přímou otázku ale někteří dodávají, že to určitě není něco, co by měli považovat za normální. V tomto jednání můžeme vysledovat prvky symbolického násilí, které v souvislosti s myšlenkami radikální kriminologie nedávají lidem bez domova šanci se účinně bránit bez pomoci někoho, kdo stojí mimo jejich „komunitu“. Sami bezdomovci tedy viktimizaci chápou jako nedílnou součást jejich život. Jsou na ní přivyklí do té míry, že si neuvědomují, že jsou viktimizováni.

Počátky výzkumu pro mě byly velká neznámá. Vstupoval jsem do prostředí, kterému jsem se do té doby vyhýbal. Nevěděl jsem, co můžu očekávat, na co všechno se připravit. Mé první kroky do terénu tedy byly značně nesmělé. Postupem času, čím více informátorů jsem poznával a čím více jsem se s nimi sblížoval,

jsem pochopil, že mé přehnané obavy nebyly na místě. Jedna z posledních věcí, kterou by komukoli z nás chtěli udělat, je ublížit. Z jedné strany to může být právě zaběhnutými kategoriemi, kdy si, alespoň někteří, snaží udržet „dobrou pověst“. Pokud by bezmyšlenkovitě atakovali „bydlící“ obyvatele, sami sobě by znemožnili další existenci. Častější útoky na „bydlící“ obyvatelstvo by nevyhnutelně měly za následek tvrdší opatření proti nim samotným. Z druhé strany se nejedná o zlé lidi, kterým by bylo násilí vlastní. Jsou vděční za jakoukoli pomoc, dokonce i za prosté prohození pár slov.

Zřejmě největším úskalím práce bylo získat u informátorů důvěru, a s tím spojená kvalitní data. Až postupem času byli schopní se mnou hovořit o věcech, na které dříve řekli rezolutní „Ne“. Postupem času jsem zjistil i to, že velké množství informátorů mi při prvních rozhovorech na určité otázky neříkalo pravdu. Z počátku jsem tedy vycházel z jiných dat, která jsem musel časem neustále korigovat. Jsem si vědom toho, že abych dostal ještě kvalitnější data, která by co nejvíce odpovídala skutečnosti, musel bych v terénu strávit více času a musel bych hovořit s více informátory.

Literatura

Anderson, N., R. Rauty. 1998. *On Hobos and Homelessness*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

Bachrach, L. L. 1987. *Homeless Women: A Context for Health Planning*. The Milbank Quarterly 65 (3): 371-396.

Bernard, H. R. 2006. *Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*. 4. vydání. Lanham, New York, Toronto, Oxford: AltaMira Press.

Bourdieu, P. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.

Busch-Geertsema, V, W. Edgar, E. O'Sullivan, N. Pleace. 2010. *Homelessness and Homeless Policies in Europe: Lessons from Research*. A Report for the European Consensus Conference on Homelessness: Brussels.

FAENTSA. *European Typology of Homelessness and Housing Exclusion*. [online]. [cit. 11.04.2017]. Dostupné z: <http://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>

Foucault, M. 2000. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin.

Glasser, I., R. Bridgman. 1999. *Braving the Street: The Anthropology of Homelessness*. New York, Oxford: Berghahn Books.

Gřivna, T., M. Scheinost, I. Zoubková, I. N. Barilik, L. Bohuslav, M. Cejp, J. Firstová, J. Holas, J. Hořák, K. Kudrlová, A. Marešová, M. Moulisová, J. Musil, J. Navrátilová, Z. Podaná, J. Říha, J. Tomášek, K. Večerka, P. Zeman. 2014. *Kriminologie*. 4. vydání. Praha: Wolters Kluwer, a.s.

Hejnal, O. „Naše ruiny jsou naším domovem“: Bezdomovci, domov a sociální organizace.“ *Sociální studia* 11 (4): 33-49.

Himl, P. 2012. *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách v 17. a 18. století*. Habilitační práce. Brno: Masarykova univerzita (FF/HIU).

Hutson, S., M, Liddiard. 1994. *Youth Homelessness: The Construction of a Social Issue*. London: Macmillan.

Kalibová, K. 2011. Násilí z nenávisti a média in Klibová, K. (ed.). *Násilí z nenávisti, rasismus a média. Jak nepsat černobíle o barevném světě*. Praha: In IUSTITIA: 10-35.

Křížková, M. 2010. Hate crime a bezdomovectví in *Zapomenuté oběti. Násilí z nenávisti a poradenství pro jeho oběti v ČR*. Praha: Foundation „Remembrance, Responsibility and Future“. Kulturbüro Sachsen e. V., In IUSTITIA: 170-176.

Kyle, K. 2005. *Contextualizing Homelessness. Critical Theory, Homelessness, and Federal Policy Addressing the Homeless*. New York, Oxon: Routledge.

Matthews, R. 2014. *Realist Criminology*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Mitchell, D. 1995. The End of Public Space? People's Park, Definitions of the Public, and Democracy. *Annals of the Association of American Geographers* 85 (1): 107-133.

Mitchell, D. 1997. The Annihilation of Space by Law: The Roots and Implications of Anti-homeless Laws in the United States. *Antipode* 29 (3): 303-335.

Moore, J. 2007. Polarity or Integration? Towards a Fuller Understanding of Home and Homelessness. *Journal of Architectural and Planning Research* 24 (2): 143-159.

Novotný, O., J. Zapletal. 2004. *Kriminologie*. 2. vydání. Praha: ASPI.

Pleace, N. 2016. Researching Homelessness in Europe: Theoretical Perspectives. *European Journal of Homelessness* 10 (3): 19-44.

Schwarzová, G. 2005. Sociální práce s bezdomovci in Matoušek, O., P. Kodymová, J. Koláčková. 2005. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál.

Shlay, A. B., P. H. Rossi. 1992. Social Science Research and Contemporary Studies of Homelessness. *Annual Review of Sociology* 18: 129-160.

Sparks, R. F., H. G. Genn, D. J. Dodd. 1977. *Surveying Victims. A Study of the Measurement of Criminal Victimization, Perception of Crime, and Attitudes to Criminal Justice*. Chichester, New York, Brisbane, Toronto: John Wiley & sons.

Tomášek, J. 2010. *Úvod do kriminologie. Jak studovat zločin*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s.

Strauss, A., J. Corbin. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.

Toušek, L. 2009. *Analýza situace „bezdomovců“ v Plzni včetně identifikace jejich počtu. Závěrečná zpráva z výzkumu*. Plzeň: Nepublikováno.

Toušek, L. 2013. *Prostor, transgrese a bezdomovectví*. Disertační práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni (FF/KSA).

Taylor, I., P. Walton, J. Young et al. 1975. *Critical Criminology*. London, Henley, Boston: Routledge & Kegan Paul Ltd.

Taylor, I., P. Walton, J. Young. 1973. *The New Criminology for a Social Theory of Deviance*. 40th Anniversary Edition. London, New York: Routledge.

Válková, H., J. Kuchta, J. Buriánek, V. Černíková, L. Čírtková, J. Hulmáková, K. Netík, J. Zezulová. 2012. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck.

Vašát, P. 2012a. Mezi rezistencí a adaptací: Každodenní praxe třídy nejchudších. *Sociologický časopis* 48 (2): 247-282.

Vašát, P. 2012b. Studium bezdomovectví v USA: Inspirace pro výzkum v ČR. *Český lid* 99 (2): 129-149.

Weber, M. 1929. *Politika jako povolání*. Praha: Orbis.

Wright, T. 1992. *Out of Place. Homeless Mobilizations, Subcities, and Contested Landscapes*. Albany: State University of New York Press.

Young, J. 2011. *The Criminological Imagination*. Cambridge: Polity Press.

Novinové články

Plzneňský deník.cz. 2014. *Policisté měli umlátit bezdomovce*. [online] [cit. 15.3.2017]. Dostupné z: <http://plzensky.denik.cz/zlociny-a-soudy/policiste-meli-umlatit-bezdomovce-20140924.html>

Novinky.cz. 2006. *Vrah ubil v Plzni dva bezdomovce*. [online] [cit. 5.4.2017]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/krimi/82585-vrah-ubil-v-plzni-dva-bezdomovce.html>

TN.cz. 2016. *Další surově ubitý bezdomovec! Pomozte najít vraha!* [online] [cit. 17.3.2017]. Dostupné z: <http://tn.nova.cz/clanek/dalsi-surove-ubity-bezdomovec-pomozte-najit-jeho-vraha.html>

Resume

The aim of this work is to reveal patterns of victimization from the point of view of the actors themselves, as they themselves understand victimization and are aware that they are victims of victimization. I use the method of participating observation, supplemented by informal conversations and semi-structured interviews. The theoretical approach for me is critical criminology, the theory of victimization and the typology of homelessness according to ETHOS.

In my work I deal with the topic of victimization of homeless people in Pilsen. In particular, I look at aspects such as when and where the attack occurs, who is the aggressor, what are the reasons for the assault, what the respondent did during and after the attack. I follow similarities in individual cases and derive from them the most common trends. In general, most attacks on homeless people are during the night. The difference is who is the attacker - the police, or the "living" population. The difference lies even in the motivation for the attack.

My conclusions are that homeless people do not realize that they are victims of victimization because of the categories they are living in. Whether it is "raids" by the police or attacks by the "living" population at the time of sleep.

Keywords: victimization, homelessness, violence, criminology

Seznam příloh

Příloha č. 1: Tabulka policejních statistik vybraných trestných činů v ČR za rok 2015.

Takticko statistická klasifikace	Absolutní počet
Krádeže prosté - jiné na osobách (§ 205)	10
Krádeže prosté - kapesní (§ 205)	4
Loupež (§ 173)	24
Nebezpečné vyhrožování (§ 353)	4
Ostatní násilné trestné činy (§§ 144, 172)	1
Ublížení na zdraví z nedbalosti - ostatní (§§ 143)	2
Úmyslné ublížení na zdraví (§§ 145, 146)	35
Vraždy - ostatní (§ 140)	6
Vydírání (§ 175)	6
Znásilnění (§ 185)	2
Celkem	94

Zdroj: Policejní prezídium.

Příloha č. 2: Tabulka policejních statistik vybraných trestných činů v ČR za rok 2016.

Takticko statistická klasifikace	Absolutní počet
Dopravní nehody silniční z nedbalosti (§§ 143, 147, 148, 273, 274, 277, 360)	1
Krádeže prosté - jiné na osobách (§ 205)	3
Krádeže prosté - kapesní (§ 205)	1
Loupež (§ 173)	10
Nebezpečné vyhrožování (§ 353)	3
Obchodování s lidmi (§ 168)	1
Ostatní trestná činnost (§§ 149, 150, 151, 164, 165, 166, 167, 181, 182, 183, 184, 218, 220, 221, 227, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 280, 328, 335, 336, 344, 345, 346, 347, 350, 351, 364, 365, 367, 368, 400, 401, 411, 412, 413, 414, 415)	1
Poškození cizí věci (§ 228)	1
Úmyslné ublížení na zdraví (§§ 145, 146, 146a)	19
Vydírání (§ 175)	1
Výtržnictví (§§ 358, 359)	1
Znásilnění (§ 185)	3
Celkem	45

Zdroj: Policejní prezídium.

Příloha č. 3: Osnova rozhovoru pro semi-strukturované rozhovory.

Tematická oblast	Příklady otázek
Úvod - představit sebe a svůj výzkum, požádat informátora o souhlas s prořízením nahrávky, informovat ho, že výzkum je anonymní a nebude nikde zveřejňován	
A. Warm Up Zjistit základní informace o informátorovi. Cílem je rozpovídat informátora.	Mohl/Mohla byste mi říct něco o sobě? <ul style="list-style-type: none"> • Kolik je Vám let? • Odkud pocházíte? • Jaký je Váš rodinný stav? • Jak dlouho žijete v Plzni? • Jaké jsou Vaše typické aktivity v průběhu dne? <ul style="list-style-type: none"> ○ Ráno, přes den, večer...
B. Život na ulici Zjistit základní vzorce jednání, percepce bezdomovectví, typ bezdomovectví.	Kde většinou přespáváte? – lokalita, místo <ul style="list-style-type: none"> • Proč právě tady? Má to nějaký důvod? Jaký?

	<p>Jste radši sám?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Přes den/V noci • Proč? Má to nějaký důvod? <p>Jak se liší výběr místa na spaní v létě a v zimě?</p> <p>Jak konkrétně jste se dostal na ulici?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dobrovolně/Nedobrovolně – drogy, ztráta zaměstnání, problémy v rodině, gambling... <p>Jak dlouho žijete na ulici?</p> <p>Vnímáte sám sebe jako bezdomovce/člověka bez domova?</p> <p>Vadí Vám, když Vás někdo označí/pojmenuje jako bezdomovce?</p> <p>Co pro Vás osobně domov znamená?</p>
<p>C. Viktimizace Zjistit zkušenosti informátora s jednáním obecně, agresivním jednáním, napadením, útoky, šikanou ze strany „bydlícího“ obyvatelstva/policie.</p>	<p>Jak na Vás většinou reagují lidé na ulici/v MHD?</p> <p>Setkal jste se někdy s agresivním chováním od jiných lidí?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ano -> Můžete celou situaci popsat trochu podrobněji? <ul style="list-style-type: none"> - Kdy to bylo? - Kde to bylo? - Kdo to byl? - Byl jste sám? - Co jste v tu chvíli dělal? - Co jste dělal potom? • Pokud došlo k fyzickému napadení, stalo se Vám něco? <ul style="list-style-type: none"> ○ Musel jste se nechat ošetřit u lékaře? • Hlásil jste to na polici? <ul style="list-style-type: none"> ○ Ano ○ Ne -> Proč? 2. Ne -> Znáte někoho, kdo se s takovým jednáním setkal? <ul style="list-style-type: none"> - Můžete celou situaci popsat? <ul style="list-style-type: none"> ○ Kdo to byl? ○ Kdy se to stalo? ○ Co v danou chvíli dělal? ○ Kdo byl útočník? ○ Co dělal potom? ○ Musel vyhledat lékařské ošetření?

	<ul style="list-style-type: none"> ○ Hlásil to na policii? • Jsou známy případy, kdy na lidi bez domova útočí i členové policie. Setkal jste se s něčím podobným Vy osobně? <ol style="list-style-type: none"> 1. Ano -> Stejně jako u „bydlícího“ obyvatelstva. 2. Ne -> Znáte někoho, kdo s tím má osobní zkušenost? <ul style="list-style-type: none"> - Stejně jako u „bydlícího“ obyvatelstva
<p>D. Závěr Chtěl byste ještě něco dodat Vy osobně? Připomínky, nápady, myšlenky...</p> <p>Poděkovat, rozloučit se.</p>	

Příloha č. 4: Seznam informátorů.

Jméno (Přezdívká)	Věk	Doba na ulici	Rozhovor Ano/Ne	Datum rozhovoru
Adam	37	17	Ano	07.04.2017
Dan	23	5	Ne	
Jarda	50	11	Ano	26.03.2017
Magda	43	8	Ne	
Milan	59	5	Ano	02.04.2017
Míra	36	16	Ne	
Pepa	53	9	Ne	
Petr	28	6	Ano	28.02.2017
Radek	35	10	Ne	
Roman	36	3	Ano	25.02.2017
Růžena	45	7	Ne	
Standa	32	5	Ne	
Torreto	48	9	Ne	
Zdeněk	30	7	Ne	